

УДК: (092)(477.65)

ІМ'Я МИКОЛИ ІВАНОВИЧА ПИРОГОВА В ІСТОРІЇ МІСТА КРОПИВНИЦЬКОГО (ЄЛИСАВЕТГРАДА)

Ковальчук В. Б.¹, Ковальчук Н. Д.²

¹Донецький національний медичний університет (вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, Україна, 25000),

²Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова (вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, Україна, 21018)

Відповідальний за листування:
e-mail: smithsonnew@yahoo.com

Статтю отримано 06 липня 2020 р.; прийнято до друку 03 серпня 2020 р.

Анотація. Ім'я відомого російського хірурга М.І. Пирогова (1810-1881) тісно пов'язане з розвитком галузі практичної медицини в місті Єлисаветград в середині XIX століття. Перш за все, ми згадуємо його візити під час кримської військової кампанії 1854-1855 рр. до Єлисаветградського військового госпіталю та навчання молодих випускників медичних університетів оперуванню поранених. Пізніше у всесвітньо відомого хірурга не раз була нагода відвідати Єлисаветград приватно, щоб оперувати заможних жителів міста. Пирогов сам робив операції. Крім того, він залучив висококваліфікованих фахівців до діяльності в лікувальних закладах нашого міста та надавав медичні послуги на вищому, на той час, рівні, що стимулювало подальший розвиток цієї галузі в місті Єлисаветград та регіоні.

Ключові слова: Пирогов Микола Іванович, місто Єлисаветград (Кіровоград, Кропивницький), військовий госпіталь, Кримська війна.

Ім'я видатного російського хірурга й основоположника військово-польової хірургії Пирогова Миколи Івановича (1810-1881) тісно переплетено з розвитком медичної галузі міста Єлисаветграда (Кіровограда, Кропивницького) середини XIX століття. В першу чергу - це особисте перебування видатного хірурга за часів Кримської війни (1854-1856 рр.) на території військового госпіталю як з метою здійснення операцій і залучення до роботи в цьому медичному закладі німецьких лікарів на час війни, коли відчувалася нагальна потреба в кваліфікованих фахівцях-медиках, так і з метою інспекції військового госпіталю повітового міста Єлисаветграда Херсонської губернії [7]. У 1855 році особисто хірургом Пироговим було проінспектовано 70 таких госпіталів у південних регіонах Російської імперії [3]. І, звичайно, особистого характеру візити до нашого міста у більш пізній період його професійної кар'єри, коли видатний хірург приїздив на запрошення іменитих містян з метою здійснення операцій. Про це свідчить місцева преса, а також є широко відомі щоденникові записи самого Миколи Івановича [10]. Лікарів-хірургів у Єлисаветграді в 1855 році було п'ятеро, за свідченням медичної сестри Олександри Крупської, яка супроводжувала "транспорт" поранених військових із Севастополя. Сестра милосердя у своєму щоденнику називає такі прізвища: Ріхтер, Фрідберг, Гольбрейтер, Еріх, Ранхнер. Всі вони були випускниками університету [17].

Обози з пораненими рухалися декількома маршрутами у напрямку Херсона, Миколаєва, Катеринослава, Харкова, Полтави, Києва [2]. Більшість із цих "шляхів" проходили через Єлисаветград. Олександра Крупська в своїх записах детально описує перебування в повітовому місті Єлисаветграді, спілкування з лікарями та генерал-майором Шрейдером Павлом Петровичем (1748-1864), який опікувався постачанням у діючу армію, а також медичним обслуговуванням поранених у

міському госпіталі. Медсестра була вражена тією увагою, з якою поставились до них медичні працівники Єлисаветграда. Далі шлях обозу пролягав до міста Харкова [8].

Сімдесят госпіталів у південній частині Російської імперії були задіяні для прийому поранених з фронтів Кримської війни. Саме їх відвідав з інспекцією Микола Іванович Пирогов у 1855 році [3]. Найбільші медичні заклади були в таких містах, як Херсон, Миколаїв, Одеса, Катеринослав, Полтава, Київ. Госпіталь міста Єлисаветграда також був у цьому переліку [23]. Звіти про перевірку зазначених вище медичних закладів знаходяться наразі у фондах Київського та Санкт-Петербурзького галузевих архівів і потребують окремого вивчення.

Підбором медичних кадрів у госпіталі опікувався Микола Іванович Пирогов, який отримав повноваження від Великої княгині Олени Павлівни з метою забезпечити медичне обслуговування Кримської військової кампанії [26]. Разом з Пироговим поїхали лікарі Обермільер, Каде, Калашніков, Бенерс, Пабо, Хлебніков, Тюрін. Також працювали полкові лікарі Добров, Рождественський, Ульрихсон [1].

Роль хірурга Пирогова у Кримській війні, особливо під час боїв за Севастополь, була непереоціненна, хоча його було направлено на фронт у якості волонтера [21]. Кількість поранених від артилерійських снарядів була величезна. Від цих уражень у першу чергу страждали кінцівки солдат [6]. Була потреба в значній кількості ампутацій. Більшу частину цих операцій Микола Іванович зробив особисто. З п'яти тисяч операційних втручань цього типу лише чотириста пройшли без його участі [14]. Є свідчення, що він, уже відомий на той час за межами своєї країни хірург, декілька разів у нічний час по тайки перетинав лінію фронту, щоб проконсультуватися зі своїми французькими колегами з приводу того чи іншого операційного втручання [9, 20, 28].

Людські втрати були надзвичайних масштабів. Упродовж одного дня активних військових дій у Севастополі до перев'язочних пунктів надходило від трьох до семи тисяч поранених. У дні боїв за Малахов курган (за спогадами медсестри Катерини Бакуніної) у розпорядження госпіталів надійшло близько дванадцяти тисяч поранених [1, 11, 27]. Лікарів-хірургів, що обслуговували їх, були одиниці. Облік медсестер ішов на десятки, коли була потреба в сотнях. За десять місяців свого перебування в Криму Микола Іванович Пирогов писав, що були дні, коли він робив по двісті ампутацій [12]. Через відсутність належного забезпечення військових госпіталів антисептичними й перев'язочними матеріалами смертність була надзвичайно висока. Із двохсот прооперованих одужувало не більше двадцяти. Крім того, поширився черевний тиф, який підкошував військових з обох боків фронту як росіян, так і французів та англійців. Флоренс Найтінгейл пише, що стан війська був жалюгідний і майже половина з них померли не від куль, а від тифу [18, 25].

Через поганий стан доріг як у самому Криму, так і в південній частині Російської імперії, в постачанні діючої армії були затримки. Більша частина призначеного не доходила на фронт через тотальну поширеність такого явища, як казнокрадство. І не менш важливий фактор - це те, що місцеве населення - кримські татари - ні за яких умов на своїй території не хотіли підтримувати Росію [4].

За такої надзвичайно складної ситуації хірург Пирогов робив усе, що було в його компетенції, задля здійснення максимально можливої кількості операцій, розподілу поранених і хворих, надання якісних медичних послуг. Під госпіталі були виділені всі придатні для цього приміщення, включаючи приватні будинки заможних мешканців міста Симферополя. Але цього було замало. За розпорядженням Пирогова в обов'язки очільниці Хрестовоздвиженської громади сестер милосердя Катерини Бакуніної увійшло транспортування поранених до стаціонарних медичних закладів південної частини Російської імперії. Усіх прооперованих та легко поранених везли обозами в 10-20, інколи 30 возів, запряжених волами або кіньми, в напрямку Перекопа, а звідтіля до Берислава, де була переправа через Дніпро, а далі шлях йшов до Катеринодара. Або ж везли до Херсона, Миколаєва, Одеси. Ще один маршрут транспортування поранених був у напрямку міст Катеринослав, Харків, Київ і пролягав через повітове місто Єлисаветград, де обози обов'язково зупинялися на декілька днів, надавалася кваліфікована медична допомога зусиллями персоналу міського госпіталю. Про перебування у місті Єлисаветграді пише Олександра Крупська - медична сестра, яка супроводжувала "транспорт" з пораненими до Харкова [8].

Один із маршрутів проходив по Рибницькому шляху, до території сучасного Світловодського району Кіровоградської області, де в напрямку міста Кременчук теж

була переправа через Дніпро. Переправу здійснювали на широких пласких човнах з подвійною палубою, сконструйованих спеціально для перевезення транспортних засобів з берега на берег. Саме тут, стверджують історики й археологи міста Кропивницького, неподалік села Захарівка Світловодського району, де проходив знаменитий Рибницький шлях, віднайдено одне із численних військових захоронень часів Кримської кампанії. Їх, дійсно, мало бути багато, адже людські втрати Російської імперії в цій війні, включаючи голод та епідемії, були величезні й сягали пів мільйона [19].

Медичний персонал, що супроводжував кожен обоз поранених, складався із медичної сестри та підлікаря. В їхні обов'язки входило обов'язкове ведення журналу із щоденними записами щодо стану хворих, в яких населених пунктах вони зупинялися, хто з місцевих надавав допомогу і в якому обсязі [1]. На момент прибуття в пункт призначення медичні працівники укладали звіт і ця документація здавалася до військового штабу.

За часів Російсько-Турецької війни 1877-1878 років Микола Іванович Пирогов відвідав з інспекцією Новоукраїнський лазарет Пермського санітарного загону на території сучасної Кіровоградської області і високо оцінив роботу медперсоналу у складі 5-ти лікарів і 16-ти молодших працівників. Керував роботою лазарету доктор Павло Федорович Крамар, старшою сестрою милосердя була Клара Федорівна Гіль.

У місті Єлисаветграді Микола Іванович Пирогов перебував і в пізніші часи на запрошення заможних містян, коли в операційній кімнаті міської лікарні він здійснював свої унікальні операції з ринопластики. На згадку про ці події вдячні мешканці міста Єлисаветграда у квітні 1912 року звернулися до міської думи з проханням присвоїти ім'я хірурга Пирогова інфекційному відділенню цієї лікарні.

Так, завдяки зусиллям видатного хірурга була поставлена на високий щабель професійності робота Єлисаветградського госпіталю. Місцеві лікарі-хірурги мали нагоду вчитися у самого Пирогова. Саме з того часу на території Центральної міської лікарні міста Кіровограда зберігається анатомічний атлас, що містить у собі тридцять п'ять ілюстрацій за авторства геніального хірурга, над яким він працював упродовж 1844-1848 років у місті Санкт-Петербурзі.

Пам'ять про улюбленого лікаря зберігається в нашому місті й понині. На честь 140-ої річниці від дня народження Пирогова скульптором А.Д. Харитоненком було встановлено погруддя на території цієї лікарні та меморіальну дошку на корпусі, в операційній кімнаті якого видатний хірург здійснював операції і навчав молодих лікарів.

У жовтні 2020 року представники громадськості міста, медичні працівники, професура Донецького національного медичного університету на території міста Кропивницького та медичного фахового коледжу імені Є.Й. Мухіна звертаються до міського голови про винесення

сення на розгляд сесії міської ради питання про присвоєння імені Миколи Івановича Пирогова Центральної міській лікарні міста Кіровограда. Ця подія є надзвичайно важливою як задля вивчення історії нашого міста,

так і для розвитку сучасної медичної галузі, яка в умовах пандемії має отримати новий, особливий статус. Ім'я Миколи Івановича Пирогова назавжди вписане золотими літерами в літопис нашого краю.

Список посилань

1. Бакунина, Е. (1888-1889). *Воспоминания сестры милосердия Крестовоздвиженской общины (1854-1860 гг.)*. Казисно
2. Бойчак, М. П. (2006). *История Киевского военного госпиталя*. (Кн. 1). Київ: Преса України.
3. Брежнев, А. П. (1990). *Пирогов. ЖЗЛ*. Москва: Молодая гвардия.
4. Дубровин, И. Ф. (1900). *История Крымской войны и обороны Севастополя*. (Т. 1-3). СПб.
5. Єфименко, П. (1883). Шпиталі Малоросії. *Киевская старина*, 5.
6. Записки и дневник бывшего начальника артиллерийского парка южной и крымской армии, генерал-майора Духонина (1885). *Русская старина*, 47, 10-12.
7. Козир, І. А. (2012). *Кіровоградщина. Історія рідного краю: навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів Кіровоградської області*. Кіровоград: Імекс ЛТД.
8. Крупская, А. М. (1861). *Воспоминания Крымской войны*. Санкт-Петербург: В типографии Иосафата Огрызко.
9. Малис, Ю. Г. (1893). *Николай Пирогов. Его жизнь, научная и общественная деятельность*. Биографическая библиотека Ф. Павленкова. Trajectory, Incorporated.
10. Пирогов, Н. И. (1856). Вопросы жизни. Морской сборник, XIX (9), 559.
11. Пирогов, Н. И. (1856). *Исторический обзор действий Крестовоздвиженской общины сестер попечения о раненых и больных, в военных госпиталях в Крыму и в Херсонской губернии, с 1 декабря 1854 по 1 декабря 1855*. [Соч.] Акад. Н. И. Пирогова. СПб. тип. Импер. Акад. наук. 33 с.
12. Посмертные записки Н. Пирогова (1885). *Русская старина. сентябрь-декабрь и 1885 январь-февраль*, XLVIII (10-12). Типография В.С. Балашева.
13. Сімеон (Архієпископ Вінницький і Подільський). (2010). Духовний шлях Пирогова. *Молодий медик*, 5-6, 11-12.
14. Троцкий, Л. И. (1926). *Перед историческим рубежом. Политические силуэты*. (Т. 8). Москва-Ленинград. Взято с <https://www.marxists.org/russkij/trotsky/works/trotsky203.html>
15. Чистович, Я. (1883). *История первых медицинских школ в России*. СПб.: Типография Якова Тре.
16. Шевченко, Ю. Л., & Козовенко, М. Н. (2005). *Музей Н.И. Пирогова*. СПб: Наука.
17. Fried, B. M. *Pirogoff in the Crimean Campaign, 1854-1855*. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14378832>
18. Genschorek, W. (1989). *Schwester Florence Nightingale*. HIRZEL Verlag.
19. Gunkel, C. *"Der Ruhm Russlands, der Stolz der Sowjetunion"*. Spiegel Geschichte. Retrieved from <https://www.spiegel.de/geschichte/historische-krim-krisen-der-ruhm-russlands-der-stolz-der-sowjetunion-a-958231.html>
20. Hendriks, I. F., Bovill, J. G., Zhuravlev, D. A., & Boer, F. *Highlights of the professional activities of Nikolay Ivanovich Pirogov before and after his professoriate in Saint Petersburg (1841-1860)*. Part I. doi: 10.18499/2225-7357-2020-9-2-106-114
21. Hendriks, I. F., Zhuravlev, D., Bovill, J. G., Boer, F., & Hogendoorn, P. (2019). Women in healthcare in Imperial Russia: The contribution of the surgeon Pirogov. *Journal of Medical Biography*, 14, 1-10.
22. Hendriks, I. F., Bovill, J. G., Zhuravlev, D. A., Gaivoronskii, I. V.,

- Boer, F., & Hogendoorn, P. C. W. (2020). Nickolai Ivanovich Pirogov (1810-1881). *Clin. Anat.*, 33 (5), 714-730. doi: 10.1002/ca.23493
23. Jackson, M. (2018). *A Global History of Medicine*. OUP.
24. Kuzmin, M. K., & Sorokina, T. S. (1984). Medicine in ancient Russia. *FeldsherAkush*, 49 (12), 31-37. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/6396102/>
25. McDonald, L. (2011). *Florence Nightingale on Wars and the War Office: Collected Works of Florence Nightingale*, 15. Wilfrid Laurier University Press.
26. Sorokina, T. S. (1995). Russian nursing in the Crimean war. *Journal of the Royal College of Physicians of London*, 29 (1), 57.
27. Sorokina, T. S. (1994). Russian sisters of charity in the Crimean Campaign of 1854-1856 (on the centenary of the death of Ekaterina Mikhaylovna Bakunina - 1812-1894). *Probl. Sotsialnoi Gig Istor. Med.*, 6, 51-3.
28. Sorokina, T. S. (2011). *The great Russian surgeon Nikolay Ivanovich Pirogov (1810-1881)*. Vesalius: Acta Internationales Historiae Medicinae, 17 (1), 10.

References

1. Bakunina, E. (1888-1889). *Vospominaniya sestry miloserdia Krestovozdvizhenskoy obschiny (1854-1860) [Memories of the Sister of Mercy of the Holy Cross Community (1854-1860)]*. Kazitsyno.
2. Boichak, M. P. (2006). *Istoria Kievskogo voyennogo gosptalia [History of the Kiev military hospital]*. (kn. 1). Kiev: Presa Ukrayiny.
3. Brezhnev, A. P. (1990). *Pirogov. ZhZL. [Pirogov. The Life of Great People]*. Moskva: Molodaya gvardia.
4. Dubrovin, I. F. (1900). *Istoria Krymskoy voiny i oborony Sevastopolia*. (T. 1-3) [History of the Crimean War and the Defense of Sevastopol. (V. 1-3)]. SPb.
5. Yefimenko, P. (1883). *Shpytali Malorosii [Hospitals of Little Russia]*. *Kyevskaia staryna - Kiev antiquity*, 5.
6. Zapiski i dnevniki byvshego nachal'nika artilleriyskogo parka yuzhnoy i krymskoy armii, general-mayora Dukhonina (1885) [Notes and diary of the former head of the artillery park of the southern and Crimean army, major general Dukhonin (1885)]. *Russkaya starina - Russian antiquity*, 47, 10-12.
7. Kozyr, I. A. (2012). *Kirovohradschyna. Istoria ridnogo krayu: navchal'nyi posibnyk dlia zagal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv Kirovohrads'koi oblasti. [Kirovograd region. History of the native land: a textbook for secondary schools of Kirovograd region]*. Kirovohrad: Imeks LTD.
8. Krupskaya, A. M. (1861). *Vospominaniya Krymskoy voiny [Memories of the Crimean War]*. Sankt-Peterburg: V tipografii Iosafata Ogryzko.
9. Malis, U. G. (1893). *Nikolai Pirogov. Yego zhizn', nauchnaya i obschestvennaya deyatel'nost'. Biograficheskaya biblioteka F. Pavlenkova [Nikolay Pirogov. His life, scientific and social activities. F. Pavlenkov's Biographical Library]*. Trajectory, Incorporated.
10. Pirogov, N. I. (1856). *Voprosy zhizni [Life questions]*. Morskoy sbornik - Marine collection, XIX (9), 559.
11. Pirogov, N. I. (1856). *Istoricheskiy obzor deystviy Krestovozdvizhenskoy obschiny sestior popechenia o raniennykh i bol'nykh, v voyennykh gosptaliakh v Krymu i v Khersonskoy gubernii, s 1 dekabria 1854 goda po 1 dekabria*

1855. [Historical overview of the actions of the Exaltation of the Holy Cross community of nurses for the wounded and sick, in military hospitals in the Crimea and in the Kherson province, from December 1, 1854 to December 1, 1855]. [Soch.] Akad. N. I. Pirogova. SPb.: Tip. Imp. Akad. nauk.
12. Posmertnye zapiski N. Pirogova (1885). [Posthumous notes of N. Pirogov (1885)]. *Russkaia starina. sentiabr'-dekabr' i 1885 yanvar'-fevral' - Russian antiquity. September-December and 1885 January-February*, XLVIII (10-12). V. S. Balashev.
13. Simeon (Archiepiskop Vinnitskiy i Podil'skiy). (2010). Dukhovniy shliakh Pirogova [Pirogov's spiritual path]. *Molodiy medik - Young doctor*, 5-6, 11-12.
14. Trotskiy, L. I. (1926). *Pered istoricheskim rubezhom. Politicheskie siluety*. (T. 8). [Before the historical border. Political silhouettes]. (V. 8). Moskva-Leningrad. Retrieved from <https://www.marxists.org/russkij/trotsky/works/trotsky203.html>
15. Chistovich, Y. (1883). *Istoria pervykh meditsynskikh shkol v Rossii* [History of the first medical schools in Russia]. SPb: Tip. Yakova Tre.
16. Shevchenko, U. L., & Kozovenko, M. N. (2005). *Muzei M.I. Pirogova* [Museum of N.I. Pirogov]. SPb.: Nauka.
17. Fried, B. M. *Pirogoff in the Crimean Campaign, 1854-1855*. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14378832>
18. Genschorek, W. (1989). *Schwester Florence Nightingale*. HIRZEL Verlag.
19. Gunkel, C. *"Der Ruhm Russlands, der Stolz der Sowjetunion"*. Spiegel Geschichte. Retrieved from <https://www.spiegel.de/geschichte/historische-krim-krise-der-ruhm-russlands-der-stolz-der-sowjetunion-a-958231.html>
20. Hendriks, I. F., Bovill, J. G., Zhuravlev, D. A., & Boer, F. *Highlights of the professional activities of Nikolay Ivanovich Pirogov before and after his professoriate in Saint Petersburg (1841-1860)*. Part I. doi: 10.18499/2225-7357-2020-9-2-106-114
21. Hendriks, I. F., Zhuravlev, D., Bovill, J. G., Boer, F., & Hogendoorn, P. (2019). Women in healthcare in Imperial Russia: The contribution of the surgeon Pirogov. *Journal of Medical Biography*, 14, 1-10.
22. Hendriks, I. F., Bovill, J. G., Zhuravlev, D. A., Gaivoronskii, I. V., Boer, F., & Hogendoorn, P. C. W. (2020). Nikolai Ivanovich Pirogov (1810-1881). *Clin. Anat.*, 33 (5), 714-730. doi: 10.1002/ca.23493
23. Jackson, M. (2018). *A Global History of Medicine*. OUP.
24. Kuzmin, M. K., & Sorokina, T. S. (1984). Medicine in ancient Russia. *FeldsherAkush*, 49 (12), 31-37. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/6396102/>
25. McDonald, L. (2011). *Florence Nightingale on Wars and the War Office: Collected Works of Florence Nightingale*, 15. Wilfrid Laurier University Press.
26. Sorokina, T. S. (1995). Russian nursing in the Crimean war. *Journal of the Royal College of Physicians of London*, 29 (1), 57.
27. Sorokina, T. S. (1994). Russian sisters of charity in the Crimean Campaign of 1854-1856 (on the centenary of the death of Ekaterina Mikhaylovna Bakunina - 1812-1894). *Probl. Sotsialnoi Gig Istor. Med.*, 6, 51-3.
28. Sorokina, T. S. (2011). *The great Russian surgeon Nikolay Ivanovich Pirogov (1810-1881)*. Vesalius : Acta Internationales Historiae Medicinae, 17 (1), 10.

ИМЯ НИКОЛАЯ ИВАНОВИЧА ПИРОГОВА В ИСТОРИИ ГОРОДА КРОПИВНИЦКОГО (ЕЛИСАВЕТГРАД)

Ковальчук В. Б., Ковальчук Н. Д.

Аннотация. Имя известного русского хирурга Н.И. Пирогова (1810-1881) тесно связано с развитием практической медицины в городе Елисаветграде в середине XIX века. Прежде всего, отметим его посещения во время Крымской военной кампании 1854-1855 годов Елисаветградского военного госпиталя и обучение молодых выпускников медицинских вузов оперированию раненых. Позже всемирно известный хирург неоднократно посещал Елисаветград в частном порядке, чтобы оперировать богатых горожан. Пирогов сам делал операции. Также он привлекал высококвалифицированных специалистов к деятельности в медицинских учреждениях нашего города и оказывал медицинские услуги на высшем, по тем временам, уровне, что стимулировало дальнейшее развитие этой сферы в городе Елисаветград и области.

Ключевые слова: Пирогов Николай Иванович, город Елисаветград (Кировоград, Кропивницкий), военный госпиталь, Крымская война.

THE NAME OF MYKOLA IVANOVICH PIROGOV IN THE HISTORY OF THE CITY OF KROPYVNIYSKIY (YELISSAVETHRAD)

Kovalchuk V. B., Kovalchuk N. D.

Annotation. The name of the famous Russian surgeon M.I. Pirogov (1810-1881) is tightly connected with the development of the field of practical medicine in the city of Yelissavethrad in the middle of the XIX-th century. First of all, we mention his visits, during the 1854-1855 Crimean military campaign, to Yelissavethrad military hospital and teaching young medical university graduates how to operate on the wounded military. Later on, the worldwide known surgeon had more than one occasion to visit Yelissavethrad privately in order to operate on wealthy city residents. Pirogov did operations himself. Also, he involved highly-qualified professionals in the activities of medical establishments of our city and provided an advanced level of medical services at that time and stimulated the further development of this field in the city of Yelissavethrad and the region.

Keywords: Mykola Ivanovych Pirogov, Yelissavethrad city (Kirovograd, Kropyvnytskyi), military hospital, Crimean War.